

Nationaal Archief
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Nummer Toegang: 2.04.53.12

**Inventaris van het archief van het Centraal
Stembureau voor de verkiezing van de leden der
Staten-Generaal, 1918-1951 en van de
Staatscommissie voor Evenredig Kiesrecht, 1913-
1917**

Versie: 23-06-2021

H.A.J. van Schie

Nationaal Archief, Den Haag 1992

This finding aid is written in Dutch.

I N H O U D S O P G A V E

Beschrijving van het archief.....	5
Aanwijzingen voor de gebruiker.....	6
Openbaarheidsbeperkingen.....	6
Beperkingen aan het gebruik.....	6
Materiële beperkingen.....	6
Aanvraaginstructie.....	6
Citeerinstructie.....	6
Archiefvorming.....	7
Geschiedenis van de archiefvormer.....	7
Instelling en opheffing.....	7
Taken.....	7
Geschiedenis van het archiefbeheer.....	8
De verwerving van het archief.....	8
Inhoud en structuur van het archief.....	9
Inhoud.....	9
Selectie en vernietiging.....	9
Verantwoording van de bewerking.....	9
Ordering van het archief.....	9
Verwant materiaal.....	10
Beschikbaarheid van kopieën.....	10
Verwante archieven.....	10
Beschrijving van de series en archiefbestanddelen.....	11
A Archief van het Centraal Stembureau voor de Verkiezing van de Leden der Staten-Generaal 1918-1951.....	11
A.1 Algemeen.....	11
A.2 Organisatie.....	11
A.3 Taakuitoefening.....	11
A.3.1 Uitvoering van de Kieswet 1917.....	11
A.3.2 Advisering omtrent uitvoering van de Kieswet.....	12
A.3.3 Advisering omtrent wijziging van de Kieswet.....	12
B Archivalia van mr. L.A. Nypels, secretaris van het Centraal Stembureau.....	14
C Archief van de Staatscommissie voor Evenredig Kiesrecht 1913-1917.....	15

BESCHRIJVING VAN HET ARCHIEF

Naam archiefblok:

Centraal Stembureau

Archiefbloknummer:

B24112

Omvang:

36 inventarisnummer(s)0,20 meter

Taal van het archiefmateriaal:

Alle stukken zijn Nederlandstalig

Soort archiefmateriaal:

Normale geschreven, getypte en gedrukte documenten, geen bijzondere handschriften.

Archiefdienst:

Nationaal Archief

Locatie:

Den Haag

Archiefvormers:

Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden der Staten-Generaal, 1918-1951

Staatscommissie voor Evenredig Kiesrecht, 1913-1917

Samenvatting van de inhoud van het archief:

Het archief bevat de correspondentie van het Centraal Stembureau over de uitvoering van de Kieswet, alsmede over advisering tot wijziging van die wet. Na de gehouden verkiezingen stelde het Centraal Stembureau de einduitslag vast op basis van de door de hoofdstembureaus ingezonden processen-verbaal en maakte het bekend welke kandidaten verkozen waren. Gedetailleerde verkiezingsuitslagen zal men in dit archief niet aantreffen.

Aanwijzingen voor de gebruiker

OPENBAARHEIDSBEPERKINGEN

Volledig openbaar.

BEPERKINGEN AAN HET GEBRUIK

Reproductie van originele bescheiden uit dit archief is, behoudens de algemene regels die gelden voor het kopiëren van stukken, niet aan beperkingen onderhevig. Er zijn geen beperkingen krachtens het auteursrecht.

MATERIËLE BEPERKINGEN

Het archief kent geen beperkingen voor het raadplegen van stukken als gevolg van slechte materiële staat.

Het archief bevat geen stukken welke in een zodanige staat verkeren, dat raadpleging of kopieëring ervan aan belemmeringen onderworpen zijn. Evenmin behoren buitenformaat stukken of anderszins afwijkende stukken tot het archief.

AANVRAAGINSTRUCTIE

Openbare archiefstukken kunnen online worden aangevraagd en gereserveerd. U kunt dit ook via de terminals in de studiezaal van het Nationaal Archief doen. Om te kunnen reserveren dient u de volgende stappen te volgen:

1. [Creëer een account of log in.](#)
2. Selecteer in de archiefinventaris een archiefstuk.
3. Klik op 'Reserveer' en kies een tijdstip van inzage.

CITEERINSTRUCTIE

Bij het citeren in annotatie en verantwoording dient het archief tenminste éénmaal volledig en zonder afkortingen te worden vermeld. Daarna kan worden volstaan met verkorte aanhaling.

VOLLEDIG:

Nationaal Archief, Den Haag, Centraal Stembureau, nummer toegang 2.04.53.12, inventarisnummer ...

VERKORT:

NL-HaNA, Centraal Stembureau, 2.04.53.12, inv.nr. ...

Archiefvorming

GESCHIEDENIS VAN DE ARCHIEFVORMER

INSTELLING EN OPHEFFING

De grondwetsherziening van 1917 bracht het algemeen kiesrecht voor mannen, en de evenredige vertegenwoordiging. De Kieswet van 1896 werd ingrijpend gewijzigd en - onder henummering van de artikelen van de wet - gepubliceerd bij Koninklijk besluit van 15 december 1917 S.694. Deze herziening van de Kieswet had enkele jaren van voorbereiding gekost. Bij Koninklijk besluit van 15 november 1913 no. 45 was een staatscommissie ingesteld, welke de opdracht kreeg te onderzoeken welk stelsel van evenredig kiesrecht voor onze vertegenwoordigende lichamen het verkieslijkst zou zijn. De staatscommissie bracht al in mei 1914 verslag uit, waarbij waren gevoegd de ontwerpen van wet tot wijziging van de Provinciale Wet, de Gemeentewet en de Kieswet, met memories van toelichting. De regering nam deze voorstellen grotendeels over en belastte de staatscommissie met de redactie van de memorie van antwoord tijdens de parlementaire behandeling in de Tweede Kamer. Ook de algemene maatregel van bestuur tot uitvoering van de gewijzigde Kieswet werd door de Staatscommissie geschreven.

Het artikel 32 van de aldus gewijzigde Kieswet bepaalde de oprichting van een Centraal Stembureau, gevestigd in het gebouw van het Ministerie van Binnenlandse Zaken te 's-Gravenhage. Het was samengesteld uit vijf leden en drie plaatsvervangende leden. Aan het Centraal Stembureau werden een secretaris en een adjunct-secretaris toegevoegd. De leden, plaatsvervangende leden en secretarissen werden door de Kroon benoemd - voor een periode van vier jaren - en ontslagen.

Aanvankelijk fungeerde het Centraal Stembureau slechts voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Maar na de grondwetsherziening van 1922 werd het Centraal Stembureau ook betrokken bij de verkiezing van de leden van de Eerste Kamer.

TAKEN

Het Centraal Stembureau besliste over de geldigheid van de lijsten van kandidaten en van lijstverbindingen, stelde de nummering van de lijsten vast en maakte de lijsten openbaar door publikatie in de Nederlandse Staatscourant. Na de gehouden verkiezingen stelde het Centraal Stembureau de einduitslag vast op basis van de door de hoofdstembureaus ingezonden processen-verbaal, bevattende het aantal stemmen dat op iedere kandidaat en op iedere lijst in de kieskringen was uitgebracht. De hoofdstembureaus voor de verkiezing van de leden der Tweede Kamer waren gevestigd ter gemeentesecretarie van de hoofdplaats van de achttien kieskringen. Die hoofdplaatsen waren de elf provinciehoofdsteden, alsmede Tilburg, Nijmegen, Rotterdam, Leiden, Dordrecht, Amsterdam en Den Helder. Voor de verkiezing van de leden der Eerste Kamer fungeerden Gedeputeerde Staten van elke provincie als (hoofd)stembureau. De voorzitter van het Centraal Stembureau maakte de uitslag openbaar door publikatie in de Nederlandse Staatscourant. Het Centraal Stembureau deelde voorts aan de verkozen kandidaten mee dat zij benoemd waren. Bij het openvallen van een zetel in een der kamers, als gevolg van niet-aanvaarding van de benoeming, ontslag of overlijden, benoemde het Centraal Stembureau de eerstvolgende kandidaat van de lijst, waarop de vacature was ontstaan.

De werkwijze van het Centraal Stembureau was geregeld in een algemene maatregel van bestuur ter uitvoering van artikel 32 van de Kieswet, het Koninklijk besluit van 12 december 1917 S.691. In artikel 10 van dit besluit werd het Centraal Stembureau nog opgedragen de minister van Binnenlandse Zaken desgevraagd van voorlichting en advies te dienen over onderwerpen de uitvoering van de Kieswet rakende.

Na de inval der Duitse troepen in mei 1940 staakten de Staten-Generaal hun werkzaamheden. Verkiezingen werden niet meer gehouden: zo ging ook de verkiezing voor de Eerste Kamer in juli 1940 niet door. Het Centraal Stembureau ging aanvankelijk nog wel door met het benoemd verklaren van kandidaten na het ontstaan van een vacature in de elk der beide kamers der Staten-Generaal. Bij brief van 3 juni 1941 Z.8626 Ve/41 van de Generalkommissar für Verwaltung und Justiz werd het Centraal Stembureau meegedeeld dat voorlopig geen benoemd-verklaringen van kamerleden meer mochten plaatsvinden. Daarmee eindigden ook de werkzaamheden van het Centraal Stembureau. Na de bevrijding werden de werkzaamheden weer hervat, waarbij vooral de totale herziening van de kieswet veel inspanning vergde. Deze herziening leidde tot de Kieswet 1951 (Wet van 13 juli 1951, S.290) waarbij het Centraal Stembureau werd vervangen door de Kiesraad.

GESCHIEDENIS VAN HET ARCHIEFBEHEER

Artikel 12 van het Koninklijk besluit van 12 december 1917 S.691 belastte de secretaris met de zorg voor het archief. Er mochten geen stukken vernietigd worden zonder toestemming van het Centraal Stembureau. En zeker mochten geen stukken vernietigd worden vóór de afloop van de tijd waarvoor de verkiezing is geschied waarop zij betrekking hadden.

Er is echter wel veel verloren gegaan, want het archief is bij lange na niet compleet. Zo ontbreken de meeste agenda's van ingekomen en uitgaande stukken, en het merendeel der processen-verbaal van benoemd-verklaring. Van de eerste drie verkiezingen, zowel voor de Eerste als voor de Tweede Kamer (inv.nrs. 3-5 en 11-13) zijn slechts de processen-verbaal, vaststellende de uitslag van die verkiezingen bewaard gebleven. Processen-verbaal van vernietiging van de ontbrekende bescheiden zijn niet aangetroffen. De conclusie is gewettigd dat de secretaris(sen) van het Centraal Stembureau (of van de Kiesraad) niet erg zorgvuldig met het archief zijn omgegaan.

Het archief is in 1987 als onderdeel van het archief van de Kiesraad door het Ministerie van Binnenlandse Zaken aan het Algemeen Rijksarchief overgedragen. In 2008 is een kleine aanvulling van stukken, aangetroffen in het archief van de Kiesraad, aan het archief toegevoegd.

DE VERWERVING VAN HET ARCHIEF

Het archief is krachtens bepalingen van de Archiefwet overgebracht.

Inhoud en structuur van het archief

INHOUD

Het archiefblok bevat stukken betreffende de vaststelling van de kandidatenlijsten en van de uitslagen van de verkiezingen van de leden der Staten-Generaal. Tevens is correspondentie aanwezig betreffende de advisering van de minister van Binnenlandse Zaken omtrent de uitvoering en wijziging van de Kieswet. Tevens zijn enige bescheiden aanwezig betreffende het Nederlandse kiesrecht afkomstig van de secretaris van het centraal Stembureau, alsook het archiefje van de Staatscommissie voor Evenredig Kiesrecht.

SELECTIE EN Vernietiging

Het archiefblok had bij de overdracht aan het Algemeen Rijksarchief een omvang van 2,6 strekkende meter plankruimte. In 1992 is het gereduceerd tot 1,4 meter. Dit gelukte door een betere verpakking en met name door vernietiging van dubbele stukken en overtollige exemplaren van Staatscouranten.

Verantwoording van de bewerking

Het archief is in 1992 afgescheiden van het archief van de Kiesraad en vervolgens op gebruikelijke wijze geïnteriseerd. Bij het archief werden enkele mappen met particuliere stukken van mr. L.A. Nypels aangetroffen. Omdat Nypels secretaris van het Centraal Stembureau is geweest, en omdat de stukken op het kiesrecht betrekking hebben, zijn deze stukken bij het archief gelaten. Eveneens werd zo het archief van de Staatscommissie voor het Evenredig Kiesrecht als gedeponerd archief bij het archief van het Centraal Stembureau aangetroffen en in deze inventaris beschreven.

Ordering van het archief

De archiefbestanddelen, bestaande uit 36 mappen met documenten die op onderwerp bijeen zijn gevoegd, zijn geordend naar de taken die het Centraal Stembureau heeft uitgeoefend. De bescheiden van de secretaris en van de staatscommissie zijn achteraan geplaatst.

Verwant materiaal

BESCHIKBAARHEID VAN KOPIEËN

Inventarisnummers van dit archief zijn niet in kopievorm beschikbaar

VERWANTE ARCHIEVEN

Gedetailleerde verkiezingsuitslagen zal men in dit archief niet aantreffen. De reden hiervan is niet dat deze door de secretaris van het Centraal Stembureau zijn vernietigd, maar dat die gedetailleerde uitslagen het Centraal Stembureau nooit hebben bereikt. De originele stembiljetten met de processen-verbaal van de uitslag per stembureau zijn door de voorzitters van die stembureaus ingeleverd bij de hoofdstembureaus. Daar zijn ze ingevolge artikel 94 van de Kieswet na de eerstvolgende verkiezing vernietigd. Gedetailleerdere uitslagen dan de uitslagen die zijn gepubliceerd in de Nederlandse Staatscourant zijn in archieven dus niet bewaard gebleven. Het is evenwel niet onmogelijk dat in regionale dagbladen wèl gedetailleerdere uitslagen van verkiezingen zijn gepubliceerd.

In de archieven van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal bevinden zich stukken betreffende de benoemd verklaring van leden van die kamers wegens vacatures, ontstaan door niet-aanvaarding van benoeming, ontslag of overlijden van leden der Staten-Generaal.

Voorts kan men in het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, Afdeling Binnenlands Bestuur stukken verwachten betreffende de adviezen van het Centraal Stembureau omtrent de uitvoering, toepassing en wijziging van de Kieswet. Eveneens bevinden zich in dat archief stukken betreffende de samenstelling van het Centraal Stembureau, de organisatie ervan en de staking der werkzaamheden in 1941.

BESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDDELEN

A ARCHIEF VAN HET CENTRAAL STEM-BUREAU VOOR DE VERKIEZING VAN DE LEDEN DER STATEN-GENERAAL 1918-1951

A.1 ALGEMEEN

- 36** Notulen van de vergaderingen van het Centraal Stembureau.
1918-1932 1 deel
Het notulenboek met de notulen over de periode 1932-1951 bevindt zich in het archief van de Kiesraad.
- 1** Agenda van ingekomen en uitgaande brieven en besluiten van het Centraal
Stembureau.
1939-1940 1 omslag

A.2 ORGANISATIE

- 2** Stukken betreffende de samenstelling van het Centraal Stembureau, de organisatie
en de staking der werkzaamheden.
1924-1941 1 omslag

A.3 TAAKUITOEFENING

A.3.1 UITVOERING VAN DE KIESWET 1917

- 3-10** Stukken betreffende de vaststelling en bekendmaking van de kandidatenlijsten en
van de uitslagen der verkiezingen van de leden van de Tweede Kamer der Staten-
Generaal in de jaren 1918 - 1948.
1918-1948
3	1918, 2 katerns
4	1922, 1 katern
5	1925, 2 katerns
6	1929, 1 omslag
7	1933, 1 pak
8	1937, 1 pak
9	1946, 1 pak
10	1948, 1 pak
- 11-20** Stukken betreffende de vaststelling en bekendmaking van de kandidatenlijsten en
van de uitslagen der verkiezingen van de leden van de Eerste Kamer der Staten-
Generaal in de jaren 1923 - 1951.
1923-1951
11	1923, 1 omslag
12	1926, 1 omslag
13	1929, 2 stukken
14	1932, 1 pak
15	1935, 1 omslag
16	1937, 1 omslag
17	1940, 1 stuk

- 18** 1946, 1 omslag
19 1948, 1 omslag
20 1951, 1 omslag

- 21** Stukken betreffende de benoemd verklaring van leden van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal wegens vacatures, ontstaan door niet-aanvaarding van benoeming, ontslag of overlijden van leden der Staten-Generaal.
 1933-1941 1 omslag

A.3.2 ADVISERING OMTRENT UITVOERING VAN DE KIESWET

- 22-24** Stukken betreffende advisering door het Centraal Stembureau aan de minister van Binnenlandse Zaken omtrent de uitvoering en toepassing van de Kieswet.
 1928-1949 3 omslagen

- 22** Map 1, met op de tabstroken de opschriften:
- uitsluiting kiesrecht, 1929, 1946, 1949
  - kiezersregisters en kiezerslijsten, 1931-1938
  - kiezersregister centrale bevolkingsregistratie, 1946-1948
  - kandidaatstelling raadsverkiezingen, [z.d.] en 1939
  - consignatie gelden, 1935
  - nummering kandidatenlijsten, 1935
  - stemdistricten voor fabrieken en werkplaatsen, 1948-1949
  - verplichting werkgever, 1928-1930
  - vaststelling data gemeenteraadsverkiezingen, 1949

- 23** Map 2, met op de tabstroken de opschriften:
- stemhokjes, 1931-1932, 1938
  - stembiljetten, 1933
  - volmacht, 1931-1932, 1935-1938, 1949
  - opening stembiljetten, 1930-1931

- 24** Map 3, met op de tabstroken de opschriften:
- stemwaarde Eerste Kamer, 1932
  - termijn inzending geloofsbrief, 1931
  - onderzoek geloofsbrief, 1929, 1933
  - ambtshalve uitspraak door Gedeputeerde Staten, 1930-1932
  - niet-aannemen benoeming, 1931, 1936, 1938
  - benoeming raadslid bij uitputting lijst, 1935
  - corruptieve praktijken bij verkiezingen, 1929

A.3.3 ADVISERING OMTRENT WIJZIGING VAN DE KIESWET

- 25** Verslag van een enquête onder de hoofdstembureaus, in 1918 gehouden door het Centraal Stembureau, naar de praktijk der Kieswet 1917 en naar de wenselijkheid van een technische herziening van die wet, gedrukt, met de ingekomen antwoorden.
 1918-1919 1 pak

- 26** Kamerstukken betreffende voorstellen van wet tot wijziging van de Kieswet, met Staatsbladen, gedrukt.
 1918-1928 1 band

- 27** Stukken betreffende advisering door het Centraal Stembureau aan de minister van Binnenlandse Zaken omtrent voorstellen van wet tot wijziging van de Kieswet.
 1919-1950 1 pak

- 28** Stukken betreffende advisering door het Centraal Stembureau aan de minister van Binnenlandse Zaken omtrent algehele herziening van de Kieswet.
 1946-1951 1 omslag

29

Kamerstukken betreffende het voorstel van wet houdende nieuwe bepalingen betreffende het kiesrecht en de verkiezing van de leden van de Eerste en van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, benevens van de leden van de Provinciale Staten en van de raden der gemeenten, met voorontwerpen, gedrukt.

1949-1951

1 pak

**B ARCHIVALIA VAN MR. L.A. NYPELS, SECRETARIS VAN HET CENTRAAL
STEMBUREAU**

- 30** Circulaires van de Nederlandsche Vereeniging tot Verbetering van het Kiesstelsel, gericht aan haar leden, gestencild.
1922-1923 1 omslag
- 31** Particuliere briefwisseling van mr L.A. Nypels met The Proportional Representation Society te Londen omtrent kiesstelsels in het buitenland en in Nederland.
1922-1927 1 omslag
- 32** Verhandeling betreffende het Nederlandse kiesstelsel, manuscript, getypt.
[Z.d. c.1930] 1 omslag

C ARCHIEF VAN DE STAATSCOMMISSIE VOOR EVENREDIG KIESRECHT 1913-1917

- 33-34** Notulen en correspondentie van de Staatscommissie.
1913-1917 2 omslagen
- 33** genummerd 1-77, november 1913 - april 1914
- 34** genummerd 78-98 en ongenummerd, april 1914 - oktober 1917
- 35** Verslag der Staatscommissie voor Evenredig Kiesrecht, ingesteld bij Koninklijk besluit van 15 november 1913, no. 45, gedrukt.
1914 mei 1 deel